

זמן אמירת הסליחות / יהושע גרינשטיין

מקור

שולחן ערוך, או"ח, סימן תקפ"א/א-נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים... הגה: זמנה בני אשכנז אינו כן, אלא...ועומדים באשמורת לומר סליחות ביום ראשון שלפני ראש השנה. ואם חל ראש השנה שני... אז מתחילין מיום ראשון שבוע שלפניו.

הגדרה וטעם

מסכת עבודה זרה דף ג עמוד ב - . הא אמר רב יהודה אמר רב: שתיים עשרה שעות הוי היום; שלש הראשונות הקדוש ברוך הוא יושב ועוסק בתורה, שניות - יושב ודן את כל העולם כולו, כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה, עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים, שלישיות - יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כנים, רביעיות - יושב ומשחק עם ליתן... ברביעיות מאי עביד? יושב ומלמד תינוקות של בית רבן תורה, ובליליא מאי עביד? איבעית אימא: מעין יממא; ואיבעית אימא: רוכב על כרוב קל שלו ושט בשמונה עשר אלף עולמות, ואיבעית אימא: יושב ושומע שירה מפי חיות

אחזקות ואילך	קצת הבלק
<p>הרמב"ם [הלכות תשובה ג/ז]- ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושים עד שייאר היום.</p> <p>הגר"א [שם]- "באשמורת - קינות (איכה ב/י"ט), לומד - (איכה) שם, ע"ז ג' ב', ברכות ג', ב"י, עכ"ל"</p> <p>איכה ב/י"ט - "קומי רוני בלילה, לראש אשמורות, שפכי כמים לבך נוכח פני ה'".</p> <p>מסכת ברכות דף ג עמוד ב - דוד בפלגא דליליא הוה קאי? מאורתא הוה קאי! אמר רב אושעיא אמר רבי אחא, הכי קאמר (דוד): מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה. רבי זירא אמר: עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס. מכאן ואילך היה מתגבר כארי. רב אשי אמר: עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה, מכאן ואילך בשיירות ותשבחות.</p> <p>האגרות משה [או"ח ב/ק"ה]- ..דהא הרמב"ם...כתב "עד שיאור היום", ומשמע שהוא באשמורת ולא כל הלילה, מדאמר לקום בלילה ועד שיאור היום, שלשון זה שייך רק באשמורת קודם עלות השחר שאז הוא עת רצון. ואף שמשמע שהוא הרבה אחר חצות, מ"מ מסתבר שלא בא למעט מחצות מטעם שגם בחצות הוא עת רצון כדהביא כתר"ה מיבמות דף ע"ב, אבל לא נהגו לקום בחצות מצד הטירחא אלא ודאי שהוא קפידא דוקא בעת רצון שבלילה בעצם שהוא באשמורת. אבל מכיון שמצינו בגמ' שגם חצות הוא עת רצון מוכרחין לומר שהקפידא הוא מחצות ולהלן ולא מתחלה, .</p>	<p>סדר רב עמרם גאון (סדר אשמורות)-ועשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים... ומשכימין בכל יום לבתי כנסיות</p> <p>קודם עמוד השחר.</p> <p>סידור רש"י [סימן קל"ט]- דרשו ה' בהמצאו (ישעי' נ"ה ו'), אילו עשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים...., ומשכימין בכל יום לבית הכנסת לפני עמוד השחר ומבקשים רחמים, הרמ"א [או"ח תר"ב/א]- אומרים בכל יום שלשה פעמים וידוי קודם עלות השחר, מלבד בערב יום כפור שאין אומרים אותו אלא פעם אחת.</p> <p>ספר המנהגים 1 (טירנא) אלול, ימי הסליחות צ"ג - מנהג לעמוד לסליחות... קודם היום... לפי שאמרינן פרק קמא דע"ז, שהקב"ה שט ב"ח עולמות בלילה, ובג' שעות אחרונות בבקר [הוא] שט בעולם הזה.</p> <p>הוספת המגן אברהם [שם א']- ...ובסוף הלילה שט בעה"ז והוא עת רצון (הגמ"נ).</p> <p>פרי מגדים [או"ח חיים, אשל אברהם, תקפ"א/א]- משמע לכאורה די ש לומר סליחות בסוף הלילה מיד קודם אור הבוקר.</p> <p>הלבוש [או"ח תקפ"א/א]- ומה שנהגין לעמוד באשמורת קודם עלות השחר, הוא לפי שאמרו במדרש [ע"ז ג ע"ב] שהקב"ה שט בלילה ב"ח עולמות, ובג' שעות אחרונות הוא שט בעולם הזה, והרי הוא קרוב לנו בכל קראנו אליו באותו זמן.</p>

סיכום האגרות משה [או"ח ב/ק"ה]- הרי חזינן שלענין מנהג דסליחות לא סגי בעת רצון דצבור וביהכ"נ ועת רצון דעשיית, אלא

צריך גם עת רצון מצד הזמן של הלילה שהוא מחצות ולהלן.

1 ר' יצחק אייזיק טירנא, סוף המאה ה-14, ספר המנהגים' שלו מסכם את מנהגי יהודי אוסטריה לכל השנה, ועם נדידת היהודים מזרח התפשט מנהג זה במזרח אירופה.

היתר # 1- אם לא יהיה מניין "בזמן"

אגרות משה [אור"ח ב/ק"ח]- הנה בדבר אמירת סליחות במקום שיראים ללכת בשעה מאוחרת בלילה אם רשאיין לומר איזה שעות מקודם חצות. וכתר"ה רוצה לדון דכיון דהטעם שאומרים באשמורת הוא משום שאז הוא עת רצון... א"כ הא בצבור ובביהכ"נ הוא עת רצון לעולם כדאיתא בברכות דף ח' וביבמות דף מ"ט. אבל לע"ד אף שלכאורה דבר נכון אמר כתר"ה, הרי חזינן שגם הצבור אמרו סליחות באשמורת, ...אך אם הוא באופן שא"א מחצות ולהלן ויתבטלו אותו הצבור מסליחות = יש להתיר בגדר הוראת שעה גם מתחלה, כי בדברים אלו אין מקור מגמ' אלא הם מדברי רבותינו האחרונים ע"פ ספרי הקבלה שמסתבר שאין בזה ענין איסור אלא שאין מועילין בכח י"ג מדות שיש הבטחה שלא יחזרו ריקם אלא כסתם תפלה, ולכן כדי שלא יתבטלו מלומר סליחות שלא יהיה להצבור שום התעוררות לתשובה טוב יותר לומר אף מתחלה הוראת שעה. ...ואם אפשר, יכוונו בשליש הלילה שלהמחבר בסימן א' סעיף ב' שטוב להתחנן בשעות שהמשמרות משתנות שהתפלה רצויה אז, והוא שיטת הרא"ש ריש ברכות והטור ובשעה"ד כזה יש לסמוך ע"ז. וצריך לחלק הלילה מצה"כ עד עלות השחר לג' חלקים... ומש"כ בשע"ת סימן תקפ"א דבמוצאי שבת אסור לומר וידוי וסליחות עד אחר חצות בשם מהר"מ זכותא משום קדושת שבת... ג"כ כיון שאינו איסור מדינא דאחר השבת שוב הוא בדין חול מדינא יש להתיר בשעה"ד כזה שא"א אח"כ ויתבטלו מלומר סליחות ולא יהיה התעוררות לתשובה. אבל צריך לפרסם ולהודיע שהוא רק הוראת שעה מפני הדחק רק בשנה זו ולשנה הבאה יאמרו סליחות בזמן.

היתר # 2 [לכתחילה?]- לעשות משהו נוסף/מיוחד

מנהגי וורמזא (עמוד פ"ח)- מנהגם היה לבוא באשמורת לביהכ"נ ולהתחיל לומר "אדון עולם" ו"אשרי" ורק כשהאיר היום ממשמש החזן בטלית ומתחיל לומר הסליחות.
"מפני הרב" לרב הרשלה שכטר, עמוד ק"כ-קכ"א-

[ב משך הרבה שנים דרש רבנו בין כסה לשעור בכנס של הסתדרות הרבנים, וכמה פעמים הזכיר בתוך דרשותיו שאין זה נכון מה שנהגו מקצת קהילות לומר את הסליחות בלילה לאחר תפילת ערבית קודם חצות. והזכיר את לשונו של הרמב"ם [ב"נ מתשובה הי"ד] שנהגו כל בית ישראל ... לקום בלילה [בעשיית] ... ולהתפלל בדברי תחנונים ובכיבושים עד שיאור היום. ואף הזכיר שמהג אמירת הסליחות תיכף לאחר חצות הלילה כבר נזכר בחיבור התשובה להרב המאירי. אך מה שרק נהגו כן בלילה הראשון של סליחות [בליל מוצאי שבת], ובשאר הימים אומרים את הסליחות קודם אור היום, זה התחיל בשנים האחרונות באירוסה, ש"החזונים" רק אמרו את הסליחות [עם הסקהלה שלהם] בלילה הראשון ולא בשאר ימי הסליחות, וקביעת הזמן הזה [של חצות] היתה לתקנת אותם החזונים.
לעת זקנותו של רבנו כשכבר לא היה בקו הבריאות, ולא היה ביכולתו לקום קודם אור היום, השתתף עם מניין שאמרו סליחות בלילה לאחר תפילת ערבית, אך עדיין היה מזכיר בדרשותיו [הג"ל] שאין זה מן הנכון. וזכרתי שפעם אחת הייתי בבוסטון במוצאי שבת שקודם ראש השנה [ליל ראשון של סליחות], ובכל מוצאי שבת היה רגיל רבנו לדרוש ברבים בהלכה, השקפה, מוסר וכו', וכל מיני סטודנטים באו, ולאחר נמר הדרשה אמר, הנה נאמר עכשיו סליחות, ושאלו אז בצנעא הרריי סיימון, ז"ל, והלא עדיין לא הגיע חצות, וענהו רבנו, שעד שנגיע לתחון כבר יהיה לאחר חצות, והרגשתי בעצמי שרק התכוון רבנו בזה להוראת קכ

שעה, כי מסתמא חשש שמאחר והיו כל כך הרבה משתתפים בשיעור שלי, אם לא יתפסו אותם תיכף לומר סליחות, מסתמא הרבה מהם לא יאמרו אותן בכלל. [ועיין מזה בספר ממעיני ישועה (להר"י הלוי הירשהארן, ז"ל, ממאטריאל) סי' כ"ג. (ד"ע)]